

vezalo z antropološkim znanjem (temnopolt človek), oboje pa je delovalo v kontekstu zgodovinskih dogodkov, ki so se skladali z mitološko predpostavko. Lik »črnega zamorca« ali »črnega Arabca« je bil s stališča zgodovine napadalec, plenilec in ugrabitelj, s tem pa so bile dane osnove, na katerih se je potencialno mogoč nevtralen (antropološki) pomen pridevka »črn« spremenil v semantično sestavino z velikim afektivnim in negativnim nabojem. Lik Arabca (= zamorca) je bil doživet kot lik nasilnika; pridevnik »črn« je zato rezultat tako poprejšnje notranje evolucije v epski tradiciji kot neposrednega zgodovinskega spomina.¹⁵

Sintagma »črni zamorec«, ki je bila v dosedanjih raziskavah komaj opažena, nikoli pa še predmet razčlemb, se je razkrila kot kulturnozgodovinska, idejno in estetsko nad vse pomenljiva sestavina Prešernove balade. Njene konotacije so večplastne, z diahronega stališča pa predstavljajo nekajstoletno tradicijo v pojmovanju ene od arhetipskih tem slovenskega ljudskega izročila. Po Prešernu, in sicer od druge polovice XIX. stoletja naprej, je omenjena sintagma izginila iz nadaljnjih obdelav teme o lepi Vidi, ostala pa je njena afektivna vsebina. Nekdanji črni zamorec se je praviloma prelevil v zvodnika, zanimivo pa je, da je le-ta vedno podan v istih (negativnih) idejno-afektivnih okvirih, ki so v tradiciji veljali za človeka arabskega izvira. Mitična osnova se je s tem popolnoma izgubila, ostala pa je etična vsebina, ki se je od konkretnosti dogodka iz preteklosti, razširila na splošni problem zla v medčloveških odnosih in se s tem ujela v senzibilnost sodobnega človeka.

Jože Pogačnik
Filozofska fakulteta v Novem Sadu

ŽUPANČIČ KOT PREVAJALEC

Župančičevo prevajalstvo sega na področja poezije, drame in proze. Na področju poezije je že zgodaj poslovenil moravsko narodno »Zabučale gore« in nekaj socialno in nacionalno upornih Bezručevih pesmi. V času okrog prve svetovne vojne je objavil dva speva iz Dantejeve »Božanske komedije«, in sicer iz »Pekla«, iz tistega časa izvirajo tudi njegove slovenitve starega kitajskega lirika Li Tai Poja. V trideseta leta seže Župančičevo zanimanje za Villona in njegovo balado o obsojenih na smrt, predvsem pa za Puškina, saj je tedaj poslovenil nekaj njegovih lirskih pesmi in »Pravljico o carju Saltanu«, leto dni pred svojo smrtjo pa jim je dodal še prevod »Bronastega jezdeca«. Kmalu po osvoboditvi je za antologijo makedonske poezije, ki jo je pripravljala prof. Petrè, prispeval prevode devetih ljudskih in umetnih pesmi, pri antologiji Goethejeve poezije, ki je izšla že po Župančičevi smrti, je sodeloval s prav tako devetimi prevodi balad in lirskih pesmi, medtem ko je slovenitev vseh Prešernovih nemških pesmi, ki jim je intenzivno posvetil zadnje mesece svojega življenja, štel za svoj osebni moralno kulturni dolg do nedosegljivega in oboževanega Vrbnjana.

Že v Župančičeva visokošolska leta na prelomu stoletij, ki so hkrati tudi leta njegove revščine in pomanjkanja v tujini, spadajo njegovi prvi prevodi za potrebe Deželnega gledališča in Glasbene matice v Ljubljani: poslovenil je pet opernih libretov in Vrchlickega pesnitev »Sveta Ljudmila« za Dvořákov oratorij. Tedaj in nekoliko pozneje, ko je še vedno bival v tujini, je tudi veliko prevajal besedila za samospeve raznim slovenskim skladateljem, tako na primer Koljčova in Bierbauma svojemu prijatelju Antonu Lajovcu. Usluge te vrste je moral izkazovati tudi v času med vojnama, ko je bil dramaturg in zatem upravnik Narodnega gledališča v Ljubljani; tudi tedaj je poslovenil librete za nekaj oper, tako za Bizetovo »Carmen«, in sicer skupaj z dirigentom Štritofom; iz začetka tridesetih let datira tudi njegov prevod pretresljivih Rückertovih »Žalnih spevov mrtvi deci« za Mahlerjevo skladbo.

Kar zadeva gledališče, je bilo Župančičevo prevajalsko delo namenjeno seveda predvsem Drami. Že zgodaj se je odločil dati Slovincem glavna Shakespearova dela. Najprej je poslovenil »Sen kresne

¹⁵ O mitoloških problemih, ki so relevantni za ljudsko izročilo, je s stališča tipologije pisal predvsem ruski znanstvenik Boris Putilov. Gre za dve njegovi deli: *Slavjanskaja istoričeskaja balada*, Moskva – Leningrad 1965 in *Ruskij i južno – slavjanskij geroičeskij epos*, Moskva 1971.

noči«, »Julija Cezarja« in »Beneškega trgovca«, ki so jih uprizorili v Deželnem gledališču in so – razen »Sna« – doživeli knjižne izdaje v prvem desetletju našega stoletja. Toda ti prevodi so bili še šibki, prevodi po nemških Schleglovih prevodih, zato jih je Župančič za kasnejše izdaje in uprizoritve po večkrat temeljito predelal. Ko se je sam dovolj seznanil z angleščino, to je dosegel v letih 1905 do 1908, je predlagal Slovenski matici, naj bi v svoj program sprejela tudi slovenskega Shakespeara. V sezoni 1912/13, ko je bil prvič dramaturg, so uprizorili njegov prevod »Komedije zmešnjav«. Znanje angleščine je še nadalje spolnjal tudi ob prevodih proze, Dickens in Chestertona, in 1919. leta s Tiskovno zadrugo podpisal pogodbo o načrtnem slovenjenju Shakespeara. In tako je v času med vojnami in še kasneje, ko je bil drugič, tokrat za stalno pri gledališču, pri omenjeni založbi in pri Slovenski matici objavil še »Othella«, »Macbetha«, »Kar hočete«, »Zimsko pravljico«, »Ukročeno trimoglavko«, »Vihar«, »Hamleta«, »Romea in Julijo«, »Koriolana« in »Kakor vam drago«. Vsega je torej knjižno objavil 14 Shakespearovih osrednjih tragedij in komedij, nekatera dela pa so v njegovih prevodih samo uprizorili (»Mnogo hrupa za nič«, »Kralj Lear«) ali so ostala nedodelana v rokopisu (»Antonij in Kleopatra«). Že zgolj prevodi mojstra angleške renesanse pomenijo dragoceno in zaokroženo življenjsko delo, toda pesnik je knjižno izdal še šest drugih dramskih avtorjev, v glavnem v verzih, med drugim Molièrovega satiričnega »Tartuffa« in Rostandovega kavalirskega »Cyranoja«, ki poleg Shakespeara sodita med pesnikove najvišje prevajalske dosežke. Poleg tega je 24 Župančičevih prevodov iz svetovne dramske literature, večinoma novejše, ostalo v rokopisih, a vsi so z uspehom šli prek odra našega osrednjega poklicnega gledališča.

Toda vsestranske potrebe narodne kulture pri Slovencih in pesnikova osebna nagnjenja do določenih avtorjev, a tudi neposredna naročila založb in deloma gmotne potrebe posnikove družine so narokovali, da je Župančič veliko prevajal tudi iz svetovne leposlovne proze. Če so ga v poeziji pritegovali avtorji raznih dob in v dramatikii največ renesansa s Shakespearom, je v prozi posvečal malone vso pozornost realizmu. V letih od 1911 do 1940 je poslovenil in objavil kar 20 romanov, od tega dva s tremi knjigami, avtorji so bodisi Francozi, bodisi Angleži. Rusa ni med njimi nobenega, čeprav vemo, da je Župančič ta jezik obvladal, zelo cenil rusko književnost in 1917 v Slovenski matici predlagal izdajanje ruskih klasikov, predvsem Dostojevskega, a obenem mislil na razne prevajalce (Borštnika in Vladimira Levstika). Preveč časa bi zgubili, če bi navajali vse prozaiste, ki jih je poslovenil pesnik. Omejimo se le na tiste, ki jim je posvetil največ delovnega časa in jih tudi najbolj mojstrsko poslovenil. Gre za prevode Dickensovega »Oliverja Twista« in »Davida Copperfielda«, za slovenitve Balzacovih romanov »Oče Goriot«, »Teta Liza« in »Striček Pons« ter za prevode Galsworthyjeve meščanske rodbinske epopeje »Saga o Forsytih«.

V prejšnjih časih je bilo prevajanje pogosteje prepuščeno naključju kot pa vodeno načrtno. Poleg nemške so nas zanimale predvsem vse slovanske književnosti, druge malo ali nič. Če pa se je že prevajalo iz kake neslovanske literature, se je skoraj redno prevajalo prek nemščine. Prevajalci so bili največ ali jezikovni samouki ali suhoparni filologi, zato je šlo v glavnem za dobesedno »prestavljanje«, ne pa za poustvarjalno umetnost, kar književno prevajanje mora biti. Med dejavnike, ki prevajalstvu obetajo drugačne razvojne možnosti, spadajo kulturno zavzete založbe z ustreznim programom ter posamezniki z znanjem jezikov in umetniško občutljivostjo, a tudi pomembne časovne prelomnice. Pri nas so h kvalitetnim premikom na tem področju pripomogli Slovenska matica z zbirko Prevodi iz svetovne književnosti, ki jo je 1904 ustanovil Levec; takšna izvirna in poustvarjalna umetnika, kakor sta se nekako od 1910 dalje uveljavljala Oton Župančič in Vladimir Levstik; čas proti koncu svetovne vojne, ko smo pričakovali svojo narodno državo in snovali na vseh področjih umetnosti, znanosti in kulture dolgoročne in poglobljene načrte.

Enega takšnih načrtov je vseboval Župančičev članek »Pomen prevodov za našo duševnost«, nastal v letih 1917/18 in verjetno namenjen objavi v »Ljubljanskem zvonu«, njegove misli pa je pesnik brez dvoma širil tudi osebno med kulturniki in ustanovami. V tem svojem članku razvija naslednja načela glede prevajanja:

Vsak narod se mora duhovno osvoboditi in si razširiti obzorje z literaturami drugih narodov, pravzaprav s kulturo vsega človeštva.

Tega pa ni mogoče doseči, kot smo doslej delali, s pomočjo nemških prevodov (najbolj razširjena je bila žepna zbirka »Reclam«), temveč neposredno iz izvirnika, sicer se nam bosta jezik in duh potujčila.

Ker se naša duševnost najbolj oblikuje ter je najbolj gibka in dovtetna v mladosti, moramo k temu neposrednemu prevajanju preiti tudi zaradi mladega rodu.

Kvalitetni prevodi iz svetovne književnosti bodo tudi spodbuda in šola za lastno ustvarjanje našim pisateljem, ob njih se bodo dušeslovno poglabljali in estetsko brusili.

Iz svetovne literature si bomo morali osvojiti predvsem njene vrhove in genije: Grke s Homerjem in tragedi, Danteja, Shakespeara, Goetheja in Ruse s Tolstojem in Dostojevskim na čelu.

Da pa Župančiču ni šlo samo za teoretična načela, temveč tudi za njih praktično uresničenje, dokazuje prav ona dva založniška načrta, ki ju je v tem času v zvezi z izdajo Dostojevskega in Shakespeara predložil Slovenski matici in Tiskovni zadrugi.

O tem, kako je prevajal, na kaj je pazil pri prevajanju in kakšni občutki so ga navdajali, je povedal največ ob Shakespearu; te njegove misli in napotke pa lahko prenesemo tudi na druge pomembne in zahtevne, posebno dramatično razgibane avtorje. Tale načela razvija pesnik v raznih svojih zapiskih po beležnicah, v nekem članku in nekem predavanju, ki datirajo v glavnem vsi iz dvajsetih let:

Prevajalec mora najprej do avtorja imeti do kraja spoštljivo, naravnost svetostno razmerje, zato ga mora karseda vestno in avtentično, ne pa površno in po svoje presajati.

Tudi med jeziki obstajajo značajске razlike, zato mora prevajalec svoji materinščini ustrezno zamenjavati ne le besede in oblike, temveč tudi stavčno skladnjo in stalna rekla, upoštevati mora specifične lastnosti slovenščine.

Prevajalec mora pozorno slediti mislim in čustvom izvirnika, ki od naravnih in običajnih pogosto prehajajo v intenzivne in afektivne, zato mora obvladati celotno izrazno gradivo slovenščine z vsemi njenimi pomenskimi odenki.

Kakor je pri angleškem dramatiku vsaka beseda izraz določene situacije, strasti in akcije, tako mora tudi prevajalec pri iskanju slovenske besede vsakokrat izhajati iz tiste situacije, strasti in akcije.

Župančič pri slovenjenju Shakespeara občuti prav težaški duševni in telesni napor, a avtor ga je spričo svoje notranje magičnosti zagrabil in ga ne spusti več, ves čas se mora za izraz trdo boriti, obenem pa občuti slast ustvarjanja in samozavest ob uspehih.

Ker gre za gledališka dela, mora pri prevajanju paziti tudi na to, da so besede in stavki za igralca govorljivi, za gledalca pa razumljivi in da le-temu gredo tudi do srca, da so emocionalno in etično suggestivni.

V članku »Slovenska pesem v nemškem prevodu«, objavljenem 1917 v »Ljubljanskem zvonu« in naperjenem zoper Funtkove prevode iz novejšje slovenske lirike, pa Župančič poudarja, da je pri prevajanju lirike poleg jezikovne in ritmične ustreznosti, in celo bolj od njiu, pomembno posredovanje notranjega fluida umetnine, ki nehote razodeva tudi njeno narodno pripadnost. Ta notranji fluid Župančič s pesniško metaforo imenuje »srčno kapljico«: »Ali jo čutiš, mož, ki presajaš, tisto drobno, gorško srčno kapljico, ki trepeče na vsaki, tudi najnezatnejši slovenski pesmi, od najpreprostejše narodne do najumetnejše Prešernove? ... In ako si jo začutil, ali se zavedaš, da ne prenašaš besed, temveč njo, tisto kapljico? ... Ali se ne bojiš, da se ti pri prenašanju ne otrese in da ti ostane suho listje med prsti?«

Tako smo, če že ne spoznali, vsaj zaslutili, da je Župančič izjemno velik in pomemben ne le kot izvirni pesnik, temveč tudi kot prevajalec. Na tem področju je bil poustvarjalni umetnik praktik, a tudi organizator in teoretik prevajanja. Mogli bi ga označiti kar za utemeljitelja sodobnega in kvalitetnega prevajanja pri Slovencih. S svojimi prevodi je tudi neizmerno razširil, pretanjil, okreplil in obogatil naš knjižni jezik.

Joža Mahnič
Ljubljana